

GLAZBENO-IKONOGRAFSKA ANALIZA ANĐELA SVIRAČA NA FRESKAMA IVANA RANGERA U CRKVI SV. JEROLIMA U ŠTRIGOVI¹

NINA JUKIĆ

*Kašinska 41
10360 Sesvete*

UDK/UDC: 78:7.04 Ranger

Prethodno priopćenje/Preliminary Paper
Primljeno/Received: 15. lipnja 2008.
Prihvaćeno/Accepted: 31. 8. 2010

Nacrtak

U crkvi sv. Jeronima u Štrigovi, koju je 1744. godine oslikao Ivan Krstitelj Ranger, nalaze se i prikazi triju anđela svirača: dva trubača i jedan timpanist. Zanimljiva je njihova uloga u ikonografskom programu crkve kao svirača upravo tih instrumenata, jer su trube i timpani u povijesti pratili svečane događaje i ratne pohode. Oni u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi uveličavaju slavljeničku povorku sv. Jeronima koja se ovija tamburom kupole. Glazbena ikonografija je muzikologijska disciplina koja slikovne prikaze instrumenata

i scena muziciranja koristi kao izvore za proučavanje glazbe i svih njezinih aspekata u pojedinim razdobljima. U Hrvatskoj je glazbena ikonografija gotovo nepoznato područje. Stoga je ovaj rad o Rangerovim anđelima sviračima tek mali doprinos ovom još uvelike neistraženom području, u kojemu se isprepleću znanosti o likovnoj i glazbenoj umjetnosti.

Ključne riječi: glazbena ikonografija, Ivan Krstitelj Ranger, sv. Jeronim, Štrigova, timpani, truba

1. Uvod

Pojmovi »ikonografija« i »ikonologija« nastali su u 16. stoljeću, a tada su se odnosili na proučavanje emblema, portreta na kovanicama i ostalih antičkih predmeta s likovnim prikazima. Podrazumijevali su opis (grč. *graphein*) ili interpretaciju (grč. *logos*) činjeničnog i simboličnog sadržaja slika. U 19. stoljeću, s

¹ Članak je nastao na temelju istoimenog seminarskog rada napisanog u akademskoj godini 2005./2006. na Odsjeku za muzikologiju Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu (mentor: prof. dr. Stanislav Tuksar), a u ovom obliku dobio je Rektorovu nagradu akademske godine 2007./2008.

etabliranjem povijesti umjetnosti kao znanosti, počelo se razlikovati proučavanje forme i stila nekog likovnog djela te proučavanje likovnog sadržaja, čime se bavi ikonografija, tj. ikonologija. Povjesničar umjetnosti Erwin Panofsky u kapitalnom djelu *Studies in Iconology*² detaljno je opisao svoju ideju o trima razinama u povijesno-umjetničkoj analizi likovnog djela: prva razina treba se baviti formalnim elementima likovnog djela (predikonografski opis), na drugoj razini treba prepoznati temu djela (ikonografska analiza), a na trećoj razini treba otkriti sadržaj djela i objasniti njegovo značenje unutar određene kulture (ikonološka interpretacija). Ovakav pristup likovnom djelu moguć je i u glazbenoj ikonografiji.³

Glazbena ikonografija je muzikologijska disciplina, tj. područje u muzikologiji koje se bavi analizom i interpretacijom djela likovnih umjetnosti kojima je tema glazba.⁴ Tako likovna djela s prikazima instrumenata, scena muziciranja ili portreta skladatelja postaju izvorima za proučavanje povijesti glazbe. S obzirom na to da se radi o interdisciplinarnom pristupu, za bavljenje glazbenom ikonografijom potrebno je biti obrazovan i na području povijesti umjetnosti i muzikologije. Znanstveniku muzikologu koji se bavi glazbenom ikonografijom zadatak je otkriti što mu likovno djelo može reći o povijesti instrumenata, glazbenom stilu, izvodilačkoj praksi nekog razdoblja ili kulturnoj i intelektualnoj povijesti. Bitno je naglasiti da istraživač često mora donositi delikatne odluke o tome je li neko likovno djelo pouzdan organološki i muzikološki izvor, a u isto vrijeme mora biti svjestan toga da daljnja istraživanja mogu opovrgnuti zaključke koje je donio. Naime, likovni prikazi instrumenata ili ansambala često ne odgovaraju stvarnoj glazbeno-izvedbenoj praksi pojedinog razdoblja, nisu realistični, već imaju, prije svega, simboličku ulogu ili jednostavno služe za uravnoteženje likovne kompozicije. Zato se pri bavljenju glazbenom ikonografijom treba naviknuti na rad kako sa činjenicama, tako i s hipotezama.⁵

Glazbena ikonografija je područje isprepletanja znanosti o likovnoj i glazbenoj umjetnosti, te je zbog toga iznimno važna, korisna i zanimljiva, kako muzikologiji

² Usp. Erwin PANOFSKY: *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*, Icon Editions, New York 1972.

³ U muzikologiji se uvriježio pojam »glazbena ikonografija«, dok se »glazbena ikonologija«, zbog zasićenosti pojma »ikonologija«, gotovo uopće ne koristi. Neki znanstvenici su, doduše, zastupali upravo pojam »glazbena ikonologija«. Usp. Emanuel WINTERNITZ: *The Iconology of Music: Potentials and Pitfalls*, u: Barry S. BROOK, Edward DOWNES i Sherman VAN SOLKEMA (ur.): *Perspectives in Musicology*, W. W. Norton & Co., New York 1972, 80-90.

⁴ Usp. Howard Mayer BROWN: *Iconography of music*, u: Stanley SADIE (ur.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Macmillan Publishers Limited, Hants 2001, sv. 9, 11-18 i Tilman SEEBASS: *Iconography*, *Grove Music Online. Oxford Music Online*. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/13698> (pristup 30. kolovoza 2010).

⁵ »Because of the absence of a clear 'institutionalization' of music iconography, it is still lacking a theoretical basis, understood in its broadest sense as a scientific body of knowledge in which facts and hypothesis are thoroughly integrated. As a consequence the subject of music iconography is still defined through assumptions and claims rather than by reflections about theory.« Antonio BALDASSARRE: *Reflections on Methods and Methodology in Music Iconography*, *Music in Art*, 25 (2000)1-2, 34.

tako i povijesti umjetnosti. Danas je ova disciplina sve popularnija, a osim tradicionalnih likovnih objekata (slike, skulpture, freske, glazbeni instrumenti) predmetom njezina zanimanja postali su i novi mediji kao što su fotografija i grafički dizajn.

2. Ciljevi, materijal i metode rada

U Hrvatskoj je glazbena ikonografija gotovo nepoznato područje. Nakon Koraljke Kos, muzikologinje i povjesničarke umjetnosti, koja je 1969. objavila opsežnu studiju o glazbenim instrumentima u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske,⁶ nitko se više u Hrvatskoj nije sustavno bavio tom temom.⁷ Ovaj moj omanji specijalistički rad je, stoga, entuzijastični, ali oprezni pokušaj glazbeno-ikonografske analize, koji se uvelike oslanja na pretpostavke i zaključke istraživačkog subjekta.

Za analizu su odabrani anđeli svirači (dva trubača i timpanist) koje je u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi naslikao ugledni barokni slikar Ivan Krstitelj Ranger. Komparativna metoda analize nije bila moguća, jer do sada nitko nije glazbeno-ikonografski obradio neko Rangerovo djelo. Stoga je ovo moje istraživanje uistinu pionirskog značaja. U muzikološkoj literaturi koja govori o izvorima za glazbenu kulturu baroknog razdoblja u Hrvatskoj ne spominju se Rangerovi anđeli svirači iz Štrigove.⁸ S druge strane, Marija Mirković u svom članku *Poruka zidnih slika u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi* tek ih usputno spominje: »U tri zatvorene prozorske niše s iste strane tri su anđela glazbenika. Dvojica trube, a srednji udara u timpane.«⁹ Također ih spominje u katalogu izložbe *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana*

⁶ Usp. Koraljka KOS: Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske, *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb 1969, 167-270; ista: *Musikinstrumente im mittelalterlichen Kroatien: Beitrag zur allgemeinen Organographie der Musikinstrumente und zur mittelalterlichen Musikgeschichte*, Musikwissenschaftliches Institut der Musikakademie, Zagreb 1972.

⁷ Doduše, svakako valja spomenuti diplomski rad Sande Vojković obranjen na Odsjeku za muzikologiju Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu 1987. godine, pod naslovom *Interpretacija muzičkih prizora na likovnim djelima Strossmayerove galerije i djela Valvasorove zbirke nastalim u razdoblju između 1400. i 1700. god.*

⁸ Usp. Vjera KATALINIĆ: Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske, u: Ennio STIPČEVIĆ (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 20-47. U ovom tekstu posvećuje se nekoliko odlomaka i glazbenoj ikonografiji. Autorica uglavnom navodi primjere iz barokne likovne umjetnosti koje bi tek trebalo glazbeno-ikonografski istražiti, ali ne spominje Rangerove anđele svirače iz Štrigove. Doduše, spominje dva Rangerova anđela s trubama u kapeli Marije Snježne u Kamenici, te Rangerove freske na pjevalištu pavlinske crkve sv. Marije u Lepoglavi, ali ih, citirajući Anđelu Horvat (*Barok u Hrvatskoj*, Liber, Zagreb 1982) pogrešno navodi kao »anđele koji drže harfe« — radi se, naime, o dvadeset i četiri starca Apokalipse (usp. Marija MIRKOVIĆ: Velike zidne kompozicije: Lepoglava, crkva sv. Marije, u: *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>).

⁹ Marija MIRKOVIĆ: *Poruka zidnih slika u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi*, u: Zvonimir Izidor HERMAN (ur.): *Diaconus verbi. Marijan Jerko Fućak 1932-1992.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995, 427.

Krstitelja Rangera u poglavlju o ikonografiji: »Moglo bi se reći da bi bez anđela prikaz Rangerova iluzionističkog slikarstva bio nepotpun. [...] Ponekad su oni glazbenici koji, primjerice, u Purgi ispunjavaju pjevalište, ili sudjeluju u Jeronimovoj pobjedničkoj povorci u visoko uzdignutim slijepim prozorskim nišama svečeve crkve u Štrigovi.«¹⁰

Moj interes za glazbenu ikonografiju potaknuo je profesor Stanislav Tuksar s Odsjeka za muzikologiju Muzičke akademije u Zagrebu, a profesorica Sanja Cvetnić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu uputila me na Rangerove anđele svirače u Štrigovi. Crkvu sv. Jeronima u Štrigovi posjetila sam u proljeće 2006. godine, te sam zahvaljujući podignutoj skeli tijekom restauratorskih radova mogla obaviti autopsiju djela, inače teško pristupačnog bliskom pogledu, i uočiti posebnosti glazbenih instrumenata koje prate nebesku proslavu sv. Jeronima. Uz ovaj rad prilažem i tri svoje fotografije Rangerovih anđela svirača iz Štrigove.

Cilj ovoga rada bio je glazbeno-ikonografski analizirati dva anđela trubača i anđela timpanista na Rangerovim freskama u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi s formalno-likovnog, organološkog te ikonografskog aspekta, dakle, istražiti posebnosti Rangerova slikarskog rukopisa na primjeru ovih anđela svirača, proučiti organološku vjerodostojnost naslikanih glazbenih instrumenata i dotičnog glazbenog sastava s obzirom na glazbenu praksu u baroknom razdoblju, te otkriti koja je uloga naslikanih anđela kao svirača upravo tih instrumenata u ikonografskom programu¹¹ cijele crkve.

Valja napomenuti da se i u drugim crkvama koje je oslikao Ivan Krstitelj Ranger nalaze likovni prikazi glazbenih instrumenata, koje bi također trebalo glazbeno-ikonografski obraditi.¹²

3. Ivan Krstitelj Ranger

O ovom najznačajnijem slikaru hrvatskih pavlina malo se zna. Ivan Krstitelj Ranger rođen je 1700. godine u Götzenu, zapadno od Innsbrucka. Kao laik zaređen je 1734. u Lepoglavi, a tu je i umro početkom 1753. godine. Život je proveo u društvu učenih pavlinskih teologa, pisaca i profesora, a i sam se u odabiru ikonografskih sadržaja predstavlja kao *pictor doctus* (lat. učeni slikar). Početci Rangerova djelovanja u Hrvatskoj još su uvijek zamagljeni. Godine 1731., kao

¹⁰ Marija MIRKOVIĆ: Ikonografija, u: *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>.

¹¹ Ikonografski program je zbroj tema koje su likovno prikazane na nekom predmetu ili unutar neke građevine.

¹² U crkvi sv. Marije u Lepoglavi, na lijevoj polovici pjevališta naslikao je Ranger starce Apokalipse s harfama, a u zavjetnoj crkvi Marije Snježne u Belec, kapeli Marije Snježne u Kamenici i kapeli sv. Jurja u Purgi Lepoglavskoj naslikao je anđele svirače. Usp. »Galerija Rangerovih fresaka« na <http://www.ik-ranger.net>.

tridesetogodišnjak oslikao je na Gorici Lepoglavskoj kapelu sv. Ivana Krstitelja, i to je za sada, po stilskim svojstvima, najstarije sigurno Rangerovo sačuvano i datirano djelo u Hrvatskoj. Ranger nije potpisivao svoja djela, a opus mu je sačuvan samo djelomično. U prvome redu poznat je kao slikar zidnih slika, a veći dio njegovih fresaka nalazi se u crkvama ili kapelama pavlinskoga reda kojemu je i sam pripadao, ali je slikao i za franjevce te svjetovne naručitelje. Radio je i slike na dasci, dok je očuvano manje slika u tehnici ulja na platnu.

Rangerovi ikonografski programi vrlo su složeni i teološki čvrsto utemeljeni, zahvaljujući suradnji s pavlinskim teolozima i činjenici da je kao izvore najčešće koristio izvorne biblijske tekstove; izbjegavao je apokrifne zapise ili legende i ispraznu dekorativnost. Najčešće bi cijeli oslikani prostor povezivao zajedničkom idejom, pa bi uspješno objedinio sadržaje zidnih slika i onih na svodu, poštujući i ističući ikonografski ključ za razumijevanje cijelog programa, koji se u iluzionističkom slikarstvu redovito nalazi na tjemenu svoda.¹³ Slikane oltare, vijence i balustrade, te druga pogodna mjesta na svojim kompozicijama ukrašavao je raskošnim cvjetnim aranžmanima u slikovitim vazama koje su postale svojevrsnim »potpisom« pavlinskih slikara općenito. Vrlo je prepoznatljiva skala njegovih boja s profinjenim plavim, žutim i zagasitocrvenim tonovima, sa zelenkastim sjenama inkarnata i naglašenim bjelilom bjeloočnica skulptorski riješenih likova izražajnih fizionomija. U Rangerovu slikarstvu ne mogu se zapaziti izrazitije oscilacije, rukopis mu je siguran i određen, a umjetnički domet na razini vrha istodobnog srednjoeuropskog baroka. Način razrješavanja unutrašnjosti iluzionističkom arhitekturom, medaljonima i vijencima, tipologiju likova i kolorit Ranger je prenio skupini svojih učenika i suradnika koji su u tom načinu slikali još nekoliko desetljeća nakon njegove smrti (tzv. pavlinska slikarska škola ili radionica).¹⁴

4. Glazbeno-ikonografska analiza anđela svirača na freskama u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi

Crkvu sv. Jeronima u Štrigovi, u sjeverozapadnom kutu Međimurja, dao je još 1448. podići grof Fridrik Celjski. Štrigova je, naime, bila jedno od naselja koja su se natjecala za ponos da budu potomkom drevnog Stridona, rodnog mjesta velikog crkvenog učitelja sv. Jeronima.¹⁵ Današnju crkvu izgradili su hrvatski

¹³ Usp. Marija MIRKOVIĆ: Uvod. Rangerovo iluzionističko zidno slikarstvo, u: *Cvjet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>.

¹⁴ Usp. Marija MIRKOVIĆ: Ranger, Ivan Krstitelj, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1996, sv. 2, 133-135.

¹⁵ Usp. Marija MIRKOVIĆ: Poruka zidnih slika u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi, u: Zvonimir Izidor HERMAN (ur.): *Diaconus verbi. Marijan Jerko Fućak 1932-1992.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995, 426.

pavlini uz svoju rezidenciju 1738. godine, na mjestu starije, oštećene u potresu. Osobitost štrigovske crkve je visoka kupola s kružnim medaljonom u tjemenu svoda i osam pojasnica između susvodnica na prozorima. Trolisno svetište 1744. godine oslikao je Ranger, izabравši kao osnovnu temu titulara crkve, sv. Jeronima, i motive iz njegova životopisa (hagiografije).

4.1. *Trijumfalna povorka sv. Jeronima*

Sv. Jeronima, koji je i sam jedno vrijeme proživio u osami pustinje, pavlini su uvrstili u svoju ikonografiju još u srednjem vijeku, pa je i Ranger izradio program štrigovskih fresaka koristeći se rado naglašavanom povezanošću pustinjačkog reda pavlina sa sv. Jeronimom. To je utkao u općepoznatu predodžbu o sv. Jeronimu kao o crkvenom učitelju i prevoditelju Biblije na latinski (*Vulgata*). Jeronim je predstavljen u veličanstvenoj slavljeničkoj povorci (lat. *triumphus*) koja se ovija tamburom kupole. Povorku predvodi anđeo sa zastavom na kojoj je prikaz Isusova rođenja, što promatrača treba podsjetiti na Betlehem, u kojemu je Jeronim proveo važan dio svog života. Slijede ga anđeli noseći razne simboličke predmete. U ikonografskom središtu, tj. nad glavnim oltarom, prikazana je trijumfalna kočija sa svetim Jeronimom, kojega je slikar odjenuo kao kardinala, kako je to uobičajeno u ikonografiji za svećenike u Rimu koji su obavljali dužnosti kasnijih kardinala. Posljednja dva anđela nose Jeronimova sabrana djela s *Vulgatom* na vrhu, a povorku zaključuju skupine njegovih sljedbenika. U Jeronimovoj pobjedonosnoj povorci vidi se zapravo pobjednički pohod Crkve, koja počiva na Evandjelju (što ga je sv. Jeronim preveo na latinski), pa stoga četiri evanđelista »podupiru« povorku ispod tambura kupole. Nasuprot Jeronimu naslikana je arhitektura od koje povorka kreće i kojoj se vraća nakon opisanog kruga — radi se o vjernoj veduti rimske crkve Santa Maria Maggiore, u koju su u 13. stoljeću prenesene Jeronimove kosti iz Betlehema, pa zato i ova povorka kreće prema njoj.¹⁶

4.2. *Anđeo timpanist*

Na istoj strani, dakle nasuprot sv. Jeronimu, a iznad prikazane građevine, u tri zatvorene prozorske niše nalaze se tri anđela glazbenika; dva trube, a jedan udara u timpane. Anđeo timpanist (sl. 1) nalazi se između trubača, mladolik je, sa smiješkom na licu, kovrčave svijetle kose, i odjeven u bijelu i zagasitocrvenu tkaninu. Pred sobom ima par timpana, zamahnuo je i sprema se udariti instrument batićima koje drži u rukama. I njegova raširena krila pridonose dojmju svečane,

¹⁶ Usp. *ibid.*, 430.

Sl. 1: Ivan Ranger, Anđeo timpanist na fresci u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi
Foto: Nina Jukić (2006.)

dinamične i radosne svirke. Iza sve trojice anđela nalazi se plavosivo nebo s oblacima, što upućuje na to da anđeli slobodno lebde u zraku, no zanimljivo je da je Ranger u niši gdje se nalazi timpanist odlučio naslikati i produžetak donjeg dijela iluzionističkog prozorskog okvira, kako bi na tu plohu mogao smjestiti timpane — njima ipak treba podloga na kojoj će stajati dok se po njima svira. Naravno, Ranger je mogao i timpane ostaviti da lebde u zraku, no u tom slučaju scena muziciranja ne bi bila toliko realistična i uvjerljiva, a upravo to je Ranger očito želio postići.

Pojam »timpani« potječe od grčke riječi »tympanon« što se odnosilo na glazbalo s opnom od životinjske kože. Timpane su u Europu u 13. stoljeću donijeli križari i Saraceni. Do 15. stoljeća prva i osnovna primjena bila im je u ratu, ali ih se rabilo i pri svetkovinama, na plesovima, banketima i koncertima, uglavnom kao par malih timpana i često u kombinaciji s limenim puhačima. U 16. stoljeću, u Engleskoj, kralj Henrik VIII. naručuje timpane iz Beča, i od tada sve do 18. stoljeća posjedovanje timpana u aristokratskim režimima postaje monopol kraljeva i visoke aristokracije. Barokno razdoblje predstavlja zlatno doba društvenog ugleda ovog glazbala u Europi, i tek sredinom 18. stoljeća dolazi do gubitka značenja i privilegija zbog povećanog interesa i upotrebe timpana u operi i prodora u nearistokratske, građanske slojeve. O visokoj reputaciji timpana u baroku svjedoče zabrane njihove uporabe nestručnjacima i nova potvrđivanja njihova privilegiranog cehovskog statusa. Timpani su se u kombinaciji s trubama u ratu sve do druge polovice 18. stoljeća koristili kao signalna glazba, i njihova je važnost bila tolika da je njihov gubitak u ratu bio jednak gubitku zastava, a osobito su bili važni u dvama momentima oružanog sukoba: u napadu i povlačenju. Kad se počeo upotrebljavati barut, timpani i trube izgubili su ulogu signala u bitci, no ostali su simbol konjaništva i nastavili se dalje razvijati kao umjetnički instrumenti. U početku su timpani intonirali samo toniku i dominantu, tako da se veći timpan (iako razlika u veličini nije bila velika) zvao G-timpan, dok je manji bio poznatiji kao C-timpan. Ta dva tona udvajale su trube za jednu i dvije oktave više, tako da je često nastajao čvrsti stupac zvuka od tri oktave. U baroknom razdoblju koristili su se drveni batići, što se vidi i na Rangerovoj freski. Timpani i trube također su se koristili u crkvenoj glazbi uz pratnju orgulja i zborova, osobito kao ceremonijalno veličanje u misama. Značenje zvuka i simbolizma timpana i truba leži u naglašavanju tonske veličanstvenosti — timpani oblikuju snažan bas nad kojim zvuče fanfare trubljji, tako da se zvukovi ovih dvaju instrumenata izvrsno nadopunjuju. Ranger je svoje timpane ukrasio baršunastom, zagasitom smeđkastom tkaninom sa zlatnim obrubom i resama pri dnu. Moguće je da ta tkanina nije bila samo likovno sredstvo ukrašavanja instrumenta, inače vrlo jednostavnih, oblikih linija. S obzirom na to da su se timpani svirali i u crkvama, može biti da je takva tkanina služila kao neka vrst sordine, prigušivača zvuka, kako timpani ne bi bili preglasni u uglavnom vrlo akustičnom crkvenom prostoru.

4.3. Anđeli trubači

I trubači su u 17. stoljeću uživali razne privilegije kao članovi ceha, sudjelovali su i u crkvenoj glazbi i pratećim ceremonijama. Zapošljavanje trubača bilo je privilegij prinčeva i careva sve do 18. stoljeća. Prva polovina 18. stoljeća zacijelo predstavlja jedan od vrhunaca umijeća sviranja na trubi.¹⁷ Nju se povezuje s moći više nego ijedan drugi instrument, što se prije svega odnosi na ratnu i carsku moć. Zvuk trube podsjeća na herojstvo, snagu, dominaciju, trijumf i plemenite osjećaje koji se odnose na muške likove, vladare i nacije. Shvaćanje trube kao simbola svjetovne i Božje moći dovodi do toliko raskošnih i sjajnih prekomjerenosti da papa Benedikt XIV. 1749. godine (pet godina nakon što su naslikani ovi Rangerovi anđeli!) enciklikom zabranjuje upotrebu truba i timpana u svečanim misama. Unatoč tome, truba se i dalje javlja u napisima crkvenih otaca i religioznoj likovnoj umjetnosti zahvaljujući jednom mjestu u Ivanovom Evandjelju gdje se glas Boga izjednačuje sa zvukom salpinxa (grčke trublje), pa tako crkveni oci govore o trubi kao o glasu anđela.

Anđeo trubač, koji se nalazi s lijeve strane svirača timpana (sl. 2), drži instrument u desnoj ruci i njome je okrenut udesno. Nešto je vitkije građe od trubača s desne strane (sl. 3), te zamišljenog pogleda elegantno puše u trubu preko koje se vijori tkanina sa slovom »H« (što stoji za: Hieronymus, tj. Jeronim). Desni trubač također drži instrument sa zastavicom sa slovom »H« u desnoj ruci, no okrenut je njime u lijevo. Nešto je bucmastiji i napuhnutih obraza. Njegova lijeva ruka jedina je (vidljivo) slobodna od svih ruku anđela svirača. Zanimljivo je da su prsti njegove slobodne ruke postavljeni kao da sugeriraju držanje gudala kod gudačkih instrumenata tipa viola da gamba. No, je li upravo to Ranger imao na umu slikavši ruku ovog anđela, možemo samo nagađati.

Oba anđela imaju svijetlu kovrčavu kosu i odjevena su u raskošne bijele, plave i zagasito žute tkanine koje im klize niz ramena i otkrivaju gola prsa. Lijevi anđeo ima i zlatnu narukvicu s medaljonom oko desne nadlaktice. Zanimljive su različite veličine njihovih instrumenata, kao i već spomenuto opuštenije sviranje lijevog anđela, za razliku od napetih, okruglih obraza desnog anđela. S obzirom na to, može se iznijeti nekoliko pretpostavki.

Kao prvo, moguće je da je slikar želio prikazati desnog anđela u trenutku kada je zrakom napunio usnu šupljinu, prije nego će početi puhati u trubu, dok je lijevi anđeo prikazan za vrijeme izdaha, tako da njegovi obrazi nisu napuhnuti.

Nadalje, moguće je da se radi o prikazu dviju različitih tehnika puhanja u baroknu trublju, o tzv. *Feldstückblasen* (stariji način, obični, snažni, napuhnutih obraza, koji se rabio u ratu i ostalim vojnim kontekstima) i *Clarinoblasen* (noviji način, finiji, suptilniji, za nove potrebe zajedničkog muziciranja u komornoj ili

¹⁷ Usp. Stanislav TUKSAR: Trublja, u: *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka*, HMD, Zagreb 1992, 445-497.

Sl. 2: Ivan Ranger, Anđeo trubač (lijevi) na fresci u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi
Foto: Nina Jukić (2006.)

Sl. 3: Ivan Ranger, Anđeo trubač (desni) na freski u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi
Foto: Nina Jukić (2006.)

koncertnoj umjetničkoj glazbi, bez težnje za dominacijom).¹⁸ Ove dvije tehnike puhanja razlikovale su se do te mjere da su među dvorskim trubačima oni koncertni bili oslobođeni svake signalizacije, kako ne bi pokvarili svoj delikatni način *clarino* sviranja. No, umjetnost tzv. *clarino*-puhanja obuhvaća i sposobnost izvođenja tonova iz četvrte (iznimno pete) oktave prirodnog niza alikvotnih tonova (tzv. *clarino* položaj), što je trubu i uvelo u područje umjetničke glazbe. *Clarino* je, dakle, bio najviši položaj prirodne trube — pokretljiv, nosilac melodije i težak za sviranje, a ne, kao što se to ponekad smatra, vrsta glazbala. S druge strane, tehnika tzv. vojničkog puhanja (= *Feldstückblasen*) okrenuta je, zbog drugačijeg zapjeva, disanja i zvukovnog ideala, prema što većoj voluminoznosti tona, tako da je karakteristično ritamsko variranje trozvučnih motiva, tj. razbijanje dugih notnih vrijednosti na šesnaestinke i tridesetdruginke. Uzevši sve ovo u obzir, možemo nastojati zamisliti glazbu koju izvode naslikani anđeli: virtuoznu, profinjenu melodiju *clarino*-svirača s lijeve strane, voluminozno i ritmično sviranje u dubljem registru trube anđela s desne strane, te glasno i radosno udaranje u timpane anđela u sredini. Naravno, treba naglasiti da je sve ovo samo pretpostavka, jer je isto tako moguće da slikar i nije imao na umu nikakve posebne tehnike sviranja trube dok je slikao ove anđele, tj. da nije posebno razmišljao o tadašnjoj stvarnoj glazbeno-izvedbenoj praksi.

Također se postavlja pitanje zašto su instrumenti dvaju anđela trubača različite veličine. Malo je vjerojatno da se radi o dvjema različitim vrstama instrumenta, a nije riječ ni o perspektivnom skraćivanju. Vjerojatnije je za pretpostaviti da je slikar nižim polaganjem trube lijevog anđela želio ostaviti više mjesta iznad nje, kako bi mogao naslikati anđelovo krilo u cijelosti — za razliku od desnog anđela, kojemu se, zbog položaja trube i iluzionističkog okvira prozora, krila zapravo niti ne vide (neobično bi bilo da su prikazana dva anđela trubača, a da nijednom nije naslikano glavno obilježje zbog kojeg ih se prepoznaje kao anđele).

5. Zaključak

Uloga ovih anđela svirača u ikonografskom programu crkve sv. Jeronima je očita. Oni svojom svirkom na trubama i timpanima uveličavaju ceremoniju, svečani pohod povorke u slavu sv. Jeronima naslikanu na tamburu kupole, a upravo takvu namjenu imao je ansambl ovih instrumenata u baroknom razdoblju. Također, poznata je legenda o snu sv. Jeronima koji je, dok je boravio u pustinji, ponekad zamišljao da čuje trublje Sudnjeg dana, tako da ga ponekad slikaju i kako sluša dok anđeli nad njegovom glavom sviraju trube.¹⁹ No, zanimljivo je da se u legendama o sv. Jeronimu ne spominju timpani, niti je uobičajeno da se na slikama

¹⁸ Usp. *ibid.*

¹⁹ Usp. Anđelko BADURINA: Trublja, u: Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000. i James HALL: Jeronim, u: *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1998.

uz sv. Jeronima prikazuju, uz trube, i timpani.²⁰ Također, ova tri anđela svirača smještena su tako da ih se vidi samo s pozicije svećenika koji stoji kraj oltara, okrenut vjernicima u crkvi, što znači da su na posve izdvojenom mjestu i da ih se ne može obuhvatiti pogledom zajedno s likom sv. Jeronima, koji je na suprotnoj strani tambura. Da je Ranger ove anđele svirače slikao strogo prema crkvenim tekstovima, izostavio bi timpanista, a trubače bi smjestio bliže samom sv. Jeronimu, vjerojatno da lebde u zraku ili proviruju sa svojim instrumentima iz kakvog oblaka, kako su tu temu često prikazivali u baroku.²¹ No, umjesto toga se pokazuje da je Ranger očito bio upoznat s glazbenom praksom svoga doba, i da ga je upravo to iskustvo iz glazbenog života njegove sredine inspiriralo u slikanju ovih anđela svirača — Ranger je negdje zasigurno prisustvovao kakvom svečanom događaju ili misi uz pratnju truba i timpana, možda čak i u samoj Štrigovi (crkva sv. Jeronima oslikana je pet godina ranije nego što je papa Benedikt XIV. zabranio upotrebu truba i timpana u crkvama). S obzirom na to da je svakog anđela svirača smjestio u zasebnu nišu i da je osobitu pažnju posvetio pokretu anđela timpanista, koji je svakako najživlji i najzanimljiviji lik od sva tri anđela, vjerojatno je da je glazba truba i timpana na Rangera ostavila snažan dojam. Stoga je ove lijepe štrigovske anđele svirače postavio da svečanom glazbom dočekuju veliku Jeronimovu povorku koja se kreće prema rimskoj crkvi Santa Maria Maggiore.

Ovaj glazbeno-ikonografski prikaz anđela svirača iz crkve sv. Jeronima u Štrigovi tek je mali doprinos ovom u nas još uvelike neistraženom, a vrlo zanimljivom području, u kojemu se isprepleću znanosti o likovnoj i glazbenoj umjetnosti. On nikako nije potpuna i završena studija (stoga mu se opravdano mogu zamjeriti i određeni nedostaci), već više služi kao početni poticaj daljnjim glazbeno-ikonografskim istraživanjima čitavog Rangerovog opusa. Hrvatska likovna baština bogata je djelima s glazbenom tematikom, pa bi trebalo pristupiti njihovom sustavnom proučavanju da bi se likovno djelo bolje razumjelo, a time i upotpunila slika o općoj kulturološkoj situaciji pojedinog područja u određenom vremenskom razdoblju.

²⁰ Marija Mirković u tekstu Velike zidne kompozicije: Lepoglava, crkva sv. Marije (u bibliografskoj jedinici pod brojem 8) navodi: »(...) anđeli iz Jeronimovih vizija koji u nišama nad ovom građevinom (S. Maria Maggiore, op.a.) udaraju u timpane i pušu u trube«. Međutim, Jeronim je u svojim vizijama vidio i čuo samo anđele trubače Sudnjeg dana, ne i timpaniste.

²¹ Doduše, na ovim Rangerovim freskama u Štrigovi također je prisutan i jedan anđeo koji lebdi nad svečanom povorkom sv. Jeronima i trubi u trubu s koje visi zastavica s natpisom *Doctor ecclesiae* (crkveni učitelj). No, njegova je uloga posve drugačija od uloge troje anđela svirača u slijepim nišama u kupoli. Taj anđeo koji lebdi nad povorkom zbilja je samo simboličan lik, a ono što piše na zastavici važnije je od instrumenta s kojega zastavica visi. U glazbeno-ikonografskom pogledu mnogo je značajniji i zanimljiviji Rangerov anđeoski glazbenički trio u nišama, sastavljen od dvije trube i timpana.

LITERATURA

- BADURINA, Anđelko (ur.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000.
- BALDASSARRE, Antonio: Reflections on Methods and Methodology in Music Iconography, *Music in Art*, 25 (2000) 1-2, 33-38.
- BELAJ, Janko: Fotografije fresaka Ivana Krstitelja Rangera <http://www.ik-ranger.net> (2003.-2006.).
- BROWN, Howard Mayer: Iconography of music, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ur. Stanley Sadie, Macmillan Publishers Limited, Hants 2001, sv. 9, 11-18.
- HALL, James: *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1998.
- KATALINIĆ, Vjera: Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske, u: Ennio STIPČEVIĆ (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 20-47.
- KOS, Koraljka: Muzički instrumenti u srednjovjekovnoj likovnoj umjetnosti Hrvatske, u: *Rad JAZU*, knj. 351, Zagreb 1969, 167-270.
- KOS, Koraljka: *Musikinstrumente im mittelalterlichen Kroatien : Beitrag zur allgemeinen Organographie der Musikinstrumente und zur mittelalterlichen Musikgeschichte*, Musikwissenschaftliches Institut der Musikakademie, Zagreb 1972.
- MIRKOVIĆ, Marija: Poruka zidnih slika u crkvi sv. Jeronima u Štrigovi, u: Zvonimir Izidor HERMAN (ur.): *Diaconus verbi. Marijan Jerko Fućak 1932-1992.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995, 423-432.
- MIRKOVIĆ, Marija: Ranger, Ivan Krstitelj, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1996, sv. 2, 133-135.
- MIRKOVIĆ, Marija: Ikonografija, u: *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>.
- MIRKOVIĆ, Marija: Uvod. Rangerovo iluzionističko zidno slikarstvo, u: *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>.
- MIRKOVIĆ, Marija: Velike zidne kompozicije: Lepoglava, crkva sv. Marije, u: *Czvet szveteih — zidno slikarstvo Ivana Krstitelja Rangera*, katalog izložbe (2004), <http://www.ik-ranger.net>.
- PANOFKY, Erwin: *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*, Icon Editions, New York 1972.
- SACHS, Curt: *Real-Lexikon der Musikinstrumente*, Olms, Hildesheim 1979.
- SEEBASS, Tilman: Iconography, *Grove Music Online. Oxford Music Online*. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/13698> (pristup 30. kolovoza 2010).
- TUKSAR, Stanislav: Trublja, u: *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka*, HMD, Zagreb 1992, 445-497.
- WINTERNITZ, Emanuel: The Iconology of Music: Potentials and Pitfalls, u: Barry S. BROOK, Edward DOWNES i Sherman VAN SOLKEMA (ur.): *Perspectives in Musicology*, W. W. Norton & Co., New York 1972, 80-90.

Summary

MUSIC-ICONOGRAPHICAL ANALYSIS OF IVAN RANGER'S MUSIC-MAKING —
THE ANGELS IN ST JEROME'S CHURCH, ŠTRIGOVA

St Jerome's Church in Štrigova was decorated with frescoes by Ivan Krstitelj Ranger in 1744. Among other pictures, Ranger also depicted there three music-making angels: two trumpet players and one timpani player. Their role in the iconographical program of the church is very interesting, since trumpets and timpani were used throughout history to accompany ceremonies and military campaigns. In Štrigova, they lend solemnity to the triumphant parade of St Jerome on the tambour carrying a dome. Considering the features of the pictured instruments, it is possible to imagine how the music of these angels could sound. Music iconography is a branch of musicology that deals with the analysis and interpretation of music subject matter in works of art. In Croatia, music iconography is almost an unknown field. Since Koraljka Kos published a comprehensive study on the music instruments in Croatian Mediaeval art, no one has systematically dealt with the problem of music iconography in Croatia. This study is just a small contribution to this still considerably unexplored area between art history and musicology.

